

УДК 342.7:361.1:614.211

Ковригіна Валентина Євгенівна –
здобувач кафедри економічної
безпеки Національної академії
внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ «ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я» ТА «ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ»

Досліджено зміст категорій «право на охорону здоров'я» та «право на медичну допомогу» в Україні.

Ключові слова: право; права людини; здоров'я; охорона здоров'я; медична допомога; психологічний стан; фізіологічний стан; організм людини.

Пропонована увазі стаття має на меті дослідження змісту понять «право на охорону здоров'я» та «право на медичну допомогу» в Україні.

Означену проблематику висвітлювали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких В. Б. Авер'янов, В. І. Акопов, А. А. Гудима, З. С. Гладун, А. А. Глашев, А. М. Зелінський, Л. О. Красавчикова, О. М. Креховська-Лепявко, Б. А. Локай, Ю. М. Когунь, Д. В. Козак, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, М. С. Малєїн, М. М. Малєїна, Є. В. Маслов, В. Л. Попов, Н. П. Попова, О. О. Пунда, З. В. Ромовська, А. М. Савицька, І. Я. Сенюта, Р. О. Стефанчук, О. Г. Стрельченко, А. В. Тихомиров, Є. О. Харитонов, К. Б. Ярошенко та ін.

Сутність поняття «права на охорону здоров'я» пов'язана з дискусійністю окремих аспектів питання щодо проголошення права, яке передбачає одну з найвищих соціальних цінностей – здоров'я. У науці триває дискусія стосовно визначення права людини, що покликане забезпечувати вказане благо. Детальне вивчення міжнародно-правових актів та наукових джерел дозволяє констатувати з одного боку, наявність сполучення термінів «право на здоров'я», а з іншого – «право на охорону здоров'я».

Аналіз окремих міжнародно-правових актів дав змогу виявити низку дефініцій цього права, зокрема: право на життєвий рівень (їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування), що є необхідним для підтримання здоров'я (ч. 1 ст. 25 Загальної декларації прав людини [1, с. 22]); право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2, с. 29]); право на охорону здоров'я (п. «е» ч. 4 ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [3, с. 79]); право на охорону здоров'я (ст. 11 Європейської соціальної хартії [4, с. 171–173]); право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я (ч. 1 ст. 24 Конвенції про права дитини [5, с. 133–134]); право на охорону власного здоров'я такою мірою, як це дозволяють засоби профілактики, що існують, а також право на лікування хвороб і можливість досягнення найвищого для себе рівня здоров'я (п. 1.6 ч. 1 Декларації про політику у сфері дотримання прав пацієнта у Європі). У жодному проаналізованому акті безпосередньо словосполучення «право на здоров'я» не вжито.

Дослідження наукової літератури демонструє плюралізм тлумачення цього права. Наприклад, на думку З. С. Гладуна, М. М. Малєїної, Р. О. Стефанчука, А. М. Зелінського одним із природних прав людини є право на здоров'я. Водночас інші автори (В. І. Акопов, Є. В. Маслов, А. Н. Савицька, А. А. Юнусов) обстоюють позицію про те, що людина має природне право на охорону здоров'я.

У наукових працях також наявне використання обох термінів (А. А. Глашев, А. В. Тихомиров).

Здоров'я є природним благом, елементом, складовою антропої природи людини, яке вона має від народження. Тобто, з одного боку, стан здоров'я залежить від природно закладених характеристик людини, а з іншого – формується під впливом соціальних факторів, спадкових, природних чинників та наявних у державі економічних і політичних умов.

У контексті природного права на здоров'я, яким від народження повинні бути наділені всі, привертають увагу такі «перепони»: вроджені патології (внутрішніх органів, опорно-рухового апарату тощо), аномалії, інфекційні захворювання немовлята (ВІЛ, вірусний гепатит), спадкові вроджені хвороби (хвороба Дауна, гемофілія, муковісцидоз). У цьому разі немає підстав для твердження, що такі особи мають природне право на здоров'я, яким однаковою мірою наділені всі від народження. Водночас рівність і загальність, як відомо, є неодмінними засадами сучасної концепції прав людини (А. І. Азаров, Л. І. Глухарьова, С. П. Добрянський, П. М. Рабінович). Отже, у цьому аспекті не всім людям притаманна рівність у питанні володіння таким благом, як здоров'я.

Іншим аспектом права на здоров'я є обов'язок уповноваженого суб'єкта забезпечувати його кожному. Але, на жаль, стан здоров'я не може цілком залежати ні від самої людини, ні від носіїв обов'язку. Зважаючи на структуру цього суб'єктивного юридичного права, можемо стверджувати, що ані власними діями, ані діями інших це право не може бути реалізовано, оскільки ні власні активні дії людини, ні дії інших суб'єктів не можуть вплинути на стан здоров'я. Сумнівним також є факт звернення до держави за захистом здоров'я, примусовим забезпеченням права на здоров'я, оскільки задовольнити вона це не зможе. Право людини на охорону здоров'я передбачає її можливість самостійно здійснювати певні активні дії (профілактичні огляди, щеплення тощо), а також вимагати від інших суб'єктів аналогічних дій (належне надання медичної допомоги в закладах охорони здоров'я, проведення громадської експертизи у сфері охорони здоров'я, звернення за захистом до професійних медичних організацій тощо), які були б спрямовані на задоволення цього права, а також вимагати від держави забезпечення цього права (відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної неналежним наданням медичної допомоги, оскарження неправомірних дій, рішень та бездіяльності посадових і службових осіб органів управління охороною здоров'я та закладів охорони здоров'я тощо). Таким чином, здійснений аналіз щодо визначення адекватності

термінологічного позначення права, яке покликане забезпечувати таке благо людини, як здоров'я, дає змогу обґрунтувати існування саме права людини на охорону здоров'я.

На нашу думку, йдеться про природне право на охорону здоров'я та обов'язок усіх охороняти його як одне з найцінніших благ людини. Відтак, держава на конституційному рівні визначає це життєво необхідне благо й повинна закріпити належні правові механізми для реалізації, охорони та захисту права людини на охорону здоров'я. Отже, вважаємо цілком закономірним оперування поняттям «право на охорону здоров'я».

Причому, детермінанту «право на охорону здоров'я» варто вважати рівноцінною поняттю «право на здоров'я». З огляду на вищезазначене, поняття «право на здоров'я» і «право на охорону здоров'я» мають аналогічний сенс, є синонімами і не містять жодних суперечностей. Тому ці терміни можна використовувати як рівнозначні. Консенсус у розумінні й тлумаченні цього права постає визначальною умовою забезпечення його реалізації.

Сучасна законодавча система не містить категорії «право на охорону здоров'я», а обмежується лише поняттям «охорона здоров'я».

Право на охорону здоров'я – це природне і невід'ємне право кожного громадянина. Його визнають навіть ті країни, у конституціях яких це не було закріплено. Зараз право на охорону здоров'я є складовою національного права практично всіх європейських країн [6].

Так, право громадян на охорону здоров'я конкретно визначено в конституціях Польщі, Словенії, Румунії, Естонії, Сербії. На міжнародному рівні право на охорону здоров'я гарантує «Загальна декларація прав людини», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.

Згідно з напрацюваннями І. Я. Сенюти, право на охорону здоров'я є загальносоціальним (природним) правом людини, що передбачає можливість використовувати всі соціальні, передусім державні, засоби, спрямовані на збереження, зміцнення, розвиток та відновлення (у разі порушення)

максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану її організму [7, с. 36].

Натомість Л. О. Красавчикова визначає право на охорону здоров'я як систему встановлених державою регулятивних та охоронних адміністративно-правових норм, що регулюють відносини щодо особистого немайнового блага – здоров'я громадянина (фізичної особи) [8, с. 45].

На думку О. О. Пунди, вказана категорія позначає комплекс правових норм, які регулюють відносини стосовно збереження, підтримки та зміцнення здоров'я. Зазначене право спрямоване на забезпечення, збереження й розвиток фізіологічного та психологічного стану організму за умов оптимальної соціальної активності людини й відсутності захворювання, максимально біологічно можливої індивідуальної тривалості якісного життя [9, с. 82].

Право на охорону здоров'я – це забезпечувальне право, здійснення якого спрямоване на недопущення погіршення стану здоров'я особи. Головними елементами права на охорону здоров'я є право на використання допустимих засобів забезпечення здоров'я (індивідуальних або за допомогою спеціально уповноважених організацій) [10].

Як зауважує О. О. Пунда, складовою змісту права на охорону здоров'я можна вважати право на допомогу в разі «особливих потреб» (наприклад під час вагітності) [9, с. 83].

Національне законодавство визначає такі компоненти права громадян України на охорону здоров'я: життєвий рівень (їжа, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування та забезпечення, що є необхідним для підтримання здоров'я); безпечне для життя і здоров'я довкілля; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту й відпочинку; кваліфікована медико-санітарна допомога, серед іншого вільний вибір лікаря, медичного закладу; достовірні та своєчасні інформації про стан власного здоров'я населення, зокрема наявні чи можливі фактори ризику та їх ступінь; правовий захист від незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди тощо (ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Такі самі права

мають в Україні іноземні громадяни й особи без громадянства, які постійно проживають на її території, якщо інше не передбачено міжнародними договорами чи законодавством України (ст. 11 зазначених Основ).

Можна виділити дві складові поняття права на охорону здоров'я: охорона здоров'я та медична допомога. На нашу думку, вони не рівнозначні, а співвідносяться як загальне та похідне. Причому загальним є право на охорону здоров'я, а похідним – право на медичну допомогу.

Вищевизначене дає змогу стверджувати, що право на охорону здоров'я – це комплекс встановлених та охоронюваних державою адміністративно-правових норм, що регулюють відносини стосовно споживання природного блага – здоров'я самостійно або за допомогою інших осіб шляхом збереження, зміцнення, розвитку та в разі порушення – відновлення максимально-досяжного рівня фізичного та психологічного стану організму людини.

Розглянемо також детермінанту «право на медичну допомогу». На відміну від попередньої категорії, зазначене поняття підлягає більш чіткому визначенню.

Право на медичну допомогу посідає чільне місце у системі соціальних прав громадян. У межах права на охорону здоров'я право громадян на медичну допомогу взаємодіє з іншими правами людини та громадянина, серед яких можна виділити права громадян на: екологічне благополуччя, забезпечення лікарської допомогою, санаторно-курортне лікування, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю тощо. У структурі права громадян на медичну допомогу виділяють елементи – повноваження, найважливішим із яких є отримання гарантованого державою обсягу безплатної медичної допомоги.

Так, серед природних, невід'ємних, невідчужуваних і непорушних прав людини є право на медичну допомогу, що безпосередньо є складовою охорони здоров'я.

Відповідно до ст. 49 Конституції України, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Право людини на медичну допомогу закріплено також і в ст. 284 Цивільного кодексу України, ст. 6 Основ

законодавства України про охорону здоров'я [10], де передбачено право на кваліфіковану медико-санітарну допомогу як складову права на охорону здоров'я.

У цьому контексті Т. В. Пальшина вважає, що право на медичну допомогу – це задоволення потреби у відновленні, збереженні та зміцненні здоров'я через організовану державою систему охорони здоров'я, а також гарантоване державою право вимагати від медичних установ, організацій, їх посадових осіб, медичних працівників надання доступної, якісної та кваліфікованої медичної допомоги, неналежне надання якої передбачає адміністративну чи іншу відповідальність [11].

Згідно з позицією А. Ф. Антоненка, право на медичну допомогу – це комплекс передбачуваних і захищених державою повноважень громадян, виражений у можливості отримати якісну й кваліфіковану діагностику, лікування, реабілітацію та профілактику в лікувально-профілактичних закладах за власним вибором, ураховуючи гарантований Конституцією об'єм надання безкоштовних медичних послуг [12, с. 9].

Так, право на медичну допомогу – це різновид основних (конституційних) соціальних прав людини. Його зміст передбачає гарантовану законом можливість отримання безкоштовної медичної допомоги в державних і муніципальних установах охорони здоров'я. Право кожної людини на охорону здоров'я та медичну допомогу – це загальновизнана норма міжнародного права, закріплена в ст. 25 Загальної декларації прав людини та в ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права.

За результатами аналізу українського та зарубіжного законодавства, а також міжнародно-правових актів сформульовано визначення права на медичну допомогу як комплексу повноважень громадянина, які захищає держава, що передбачають можливість отримання якісної та кваліфікованої діагностики, лікування, реабілітації та профілактики в лікувально-профілактичних закладах за власним вибором, з урахуванням гарантованого Конституцією України обсягу надання безкоштовних медичних послуг, а в разі їх неналежного

забезпечення чи ненадання – застосування адміністративної або іншої юридичної відповідальності.

На нашу думку, доцільно виокремити такі види права на медичну допомогу: право на отримання безкоштовної медичної допомоги в державних і муніципальних установах охорони здоров'я; право на медико-соціальну допомогу; право на отримання медичної допомоги в приватних закладах охорони здоров'я; право на добровільне медичне страхування; право на соціальне забезпечення ліками; право на санаторно-курортне лікування; право осіб, які вступають у шлюб, на медико-генетичне обстеження; право на інформацію про стан власного здоров'я; право бути донором крові та її компонентів, у разі трансплантації органів і тканин, штучного запліднення; право на профілактичні заходи з охорони здоров'я з боку держави та роботодавця; право на реабілітаційні заходи тощо.

Водночас право на медичну допомогу означає, що громадяни мають право на медико-соціальну допомогу в разі захворювання, втрати працездатності та в інших випадках. Ця допомога передбачає профілактичну, лікувально-діагностичну, реабілітаційну, протезно-ортопедичну та зубопротезну допомогу, інші заходи соціального характеру з догляду за хворими, непрацездатними та інвалідами, а також оплату допомоги з тимчасової непрацездатності. Медико-соціальну допомогу надають медичні, соціальні працівники та інші фахівці в установах системи охорони здоров'я і соціального захисту населення. Безкоштовну медичну допомогу надають громадянам у державній та муніципальній системах охорони здоров'я.

Здійснивши аналіз національних законодавчих норм (Конституції України, Цивільного кодексу України, Основ законодавства про охорону здоров'я), доцільно визначити структуру права на медичну допомогу. Йдеться, про права на: ефективне й доступне медичне обслуговування (наприклад безоплатну медичну допомогу); вільний вибір лікаря, методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря та закладу охорони здоров'я; медичну інформацію; таємницю про стан здоров'я; інформовану добровільну згоду на медичне втручання; відмову від медичного втручання; право на допуск до пацієнта, який

перебуває на стаціонарному лікуванні, інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса й адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду; життя та повагу до гідності під час надання медичної допомоги; безпечну медичну допомогу; медичні профілактичні заходи; доступність у галузі охорони здоров'я; медичну інформацію; згоду на медичне втручання та відмову від медичного втручання; свободу вибору в галузі охорони здоров'я (право на вільний вибір лікаря, методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря, закладу охорони здоров'я, заміну лікаря, лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги в закладах охорони здоров'я України); медичну таємницю; якісну медичну допомогу; інновації (право на медико-біологічний експеримент, репродуктивні технології, донорство, терапевтичне клонування, корекцію (зміну) статі, попередження за можливості страждань і болю; індивідуальний підхід до лікування; оскарження неправомірних рішень і дій працівників закладів та органів охорони здоров'я; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю; захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я.

Отже, зважаючи на вищевикладене, варто класифікувати права на медичну допомогу на загальні та спеціальні.

Загальними правами людини на медичну допомогу є права на: охорону здоров'я, медичну допомогу (зокрема безоплатну), медичне страхування, безпечне для життя і здоров'я довкілля, відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, вибір методів лікування, вибір лікаря (проведення консилиуму лікарів) та лікувального закладу, згоду або відмову від лікування, відкрити й конфіденційну інформацію про стан власного здоров'я (дотримання лікарської таємниці), медичну експертизу, а також права пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні, тощо.

Спеціальні права залежать від напряму медичної діяльності й передбачають право на інновації. Йдеться про права на медико-біологічний експеримент, репродуктивні технології, донорство, терапевтичне клонування, корекцію

(зміну) статі, оскарження неправомірних рішень і дій працівників закладів та органів охорони здоров'я, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю, захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я, а також права пацієнтів у сфері естетичної хірургії та в разі трансплантації органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – Вид. 2-ге. – Київ : Юрінформ, 1992. – С. 18–24.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – Вид. 2-ге. – Київ : Юрінформ, 1992. – С. 24–36.
3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – Вид. 2-ге. – Київ : Юрінформ, 1992. – С. 74–88.
4. Европейская социальная хартия : справочник / пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 264 с.
5. Конвенція про права дитини від 1989 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – Вид. 2-ге. – Київ : Юрінформ, 1992. – С. 123–146.
6. Пилигрим А. С. Право человека на охрану здоровья и его законодательное обеспечение в Украине [Электронный ресурс] / А. С. Пилигрим, А. С. Павлова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Pravo/60147.doc.htm. – Загл. с экрана.
7. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сенюта Ірина Ярославівна. – Львів, 2006 – 217 с.

8. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Красавчикова Лариса Октябрьевна. – Екатеринбург, 1994. – 143 с.
9. Пунда О. О. Поняття та зміст права на здоров'я [Електронний ресурс] / О. О. Пунда // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. Серія : Цивільне право і процес. – С. 79–84. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/558.pdf>. – Назва з екрана.
10. Основы законодательства Украины про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993 р. – № 4. – Ст. 19.
11. Пальшина Т. В. Конституционно-правовые основы регулирования медицинской помощи в Республике Беларусь : проблемы и перспективы развития / Т. В. Пальшина // Медицинские новости. – 2007. – № 1. – С. 110–115.
12. Антоненко А. Ф. Конституционное право граждан на медицинскую помощь: содержание и проблемы реализации : автореф. дис. на сискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А. Ф. Антоненко. – Москва, 2006. – 17 с.

*Valentyna Kovryhina – Researcher of the Department
of Economic Security of the National Academy of Internal Affairs*

Ratio Determinants «Right to Health» and «Right to Health Care»

The article detailed research categories of «right to health» and «the right to health care» in Ukraine. The author believes that overall health is a natural boon element anthropic component of human nature, which is endowed by nature. That is, on the one hand, health depends on natural rights inherent characteristics that develop at the time of birth, but on the other – is determined under the influence of